

I R O D A L O M.

Benczédi Pál: „Az unitárius hitelvek kifejlődése“, Cluj 8° 128 lap. „Orient“-nyomda 1935.

A napokban hagyta el a sajtót Benczédi Pál könyve. Az unitárius történelmi kutatás örvendetes föllendülésének a jele, hogy ebben az esztendőben a Dr. Gál Kelemen korszakosnak mindható nagy történelmi műve mellett ez a kisebb igényű, de jelentőségben nem kevésbé fontos mű is megjelent. Eltekintve a kérdésnek nagy elvi jelentőségétől már magában örvendetes az, hogy hittani irodalmunk egy újabb adatgyűjteménnyel gyarapodott, ismeretlen vagy legalább is nem közismert adatok kerültek felszínre, amelyek lehetnek hiánysak, nem teljesek, de mindenesetre hézagot pótolnak.

Willbur úr, a jeles történész, legutóbbi nálunk időzése alkalmával egy előadásán rámutatott arra a heverő történelmi kincsre, amely a mi könyv- és levéltárunkban feltalálható. Azt mondta a többek közt, hogy ne várjuk, amíg valaki idejön Californiából, hogy napfényre hozza a mi kincseinket, hanem tegyük meg ezt magunk.

Ez a munka megkezdődött. Alapos adatszerű buvárlás eredménye a Dr. Gál könyve s ugyanilyen kicsinyben a Benczédié is. A módszer, az út nyitva áll, tovább kell haladni rajta. Jakab Elek óta csak szorványos jellegű a mi történelmi irodalmunk. Most úgy látszik, új korszak kezdődik nálunk is, mint ahogyan általában a magyar történetírás terén is új és gazdag eredményű megmozdulás történt a háboru után.

Benczédi könyvének jelentőségét abban látjuk, hogy megmutatja és bizonyítani igyekszik, hogy a magyar unitárius lélek önmagától, minden külföldi hatástól menten is halad azon az úton, amelyet modern unitárizmusnak nevezünk. (I. 103. 1.) Ezt mutatják a 18. század végén és a 19. század elején keletkezett kéziratos kátékból közölt kivonatok (99 – 102) főként pedig az Inczei József derzsi lel-

kész által készített konfirmációi vallástétel (évszám nincs közölve), melyet most ismerünk meg először.

A szorgalmas munkának és egybeállításnak pótolandó hiánya, a Dávid Ferencről szóló rész. Szerző a 118-ik lapon megállapítja azt a többé-kevésbé ismert történelmi eredményt, hogy az unitárius gondolat tulajdonképpen oda jutott vissza, ahonnan elindult (118 l.). Azonban magát a kiindulást nem látjuk elég tisztán. Dávid Ferencről nekünk többet kell tudnunk teológiáját illetőleg. Vagy ne volna több tudnivaló?! Ez is jó, ami van, de nem elég. Szerző jól tenné, ha Dr. Borbély István megállapításait revízió alá venné és kibővítené. Hogyan lehetséges, hogy csak a „De dualitate“ postumus kis értekezés egy pár mondata jelezné Dávid Ferenc tiszta és haladott unitárizmusát? Ennek feltétlenül kell történelmi előzményének lennie, s erre különösképen felhívjuk szerző figyelmét. Dávid Ferenc legendás alakját olyan észkonstrukciók is veszik körül, amelyek hiányával vannak a kellő történelmi alapnak. Ezeket pótolni kell. A Dávid Ferenc vonalán haladók közül érdemes a Thoroczkai Máté alakja, aki az eredendő bűnnel az eredendő igazságot állítja szembe s Jézusnak semmiféle Istenségéről nem beszél (38. l.). Egészen a Biblia nyomán halad. A hitről, bűnről, megigazulásról, váltságról, istenfiuságról oly mély felfogása van, amely a szerzőt a legkiválóbb elmék közé avatja (39. l.).

Érdekes megállapításokat találunk a socinianizmussal kapcsolatban is. Nem minden felfogás socinianizmus, amely a Jézus istenségét és imádandó voltát hiszi. A socinianizmus későbbben fejlődött ki (nem Blandratánál) Lengyelországban (28. l.). Ezt a későbbi fejlődést igazolja egyfelől a rakowi káté, másfelől pedig az a nevezetes lengyel hitvallás (confessio fidei exulum Christi 55. stb. lapok), amelyről megtudjuk, hogy a waldiaktól ered és hogy 1660 körül kerül hozzánk Erdélybe.

A Biblia mellett a józan ész szerepe mindenütt egy az unitárius hitelvek kifejlődésében. Szerző azt mondja, hogy az unitárizmus a miszlicizmussal és a forradalommal, anarkhizmussal csak alkalmilag találkozott; ezek mindig távol állottak tőle (17. l.).

Megemlíti Dr. Gál Kelemen tanulmánya kapcsán, hogy Körmőczy Jánosnál látszik Schleiermacher jótékony hatása, midőn a vallás alapját az érzelmekben találja meg s megállapítja pusztán ez egy adat alapján, hogy az unitárizmus az érzelmek világához közeledik.

(98. l.). Elhisszük neki szívesen, mert szeretjük hinni, hogy úgy van. Azonban nagyon fontos volna, hogy ez az elvi jelentőségű mozzanat domboríttassék ki jobban, történelmi alapon. Nagyon fontosnak tartjuk ezt a kérdést s felhívjuk reá szerző figyelmét. Dr. Gál Kelemen a Ferencz József németből átdolgozott Hittanában is üdvözli az érzelmi elem helyfoglalását az ész mellett a vallást illetőleg. Azonban sem egy, de még két fecske sem csinál tavaszt. Szeretnők az érzelmi elemnek az unitárius hitbe való szerves beilleszkedését történetileg is kimutatva látni a fejlődés folyamán.

Benczédi vállalkozását felsorolt hiányai mellett is dicsérem és értékesnek tartom. Készülnek a téglák és foly az anyaghordás egy rendszeres nagy unitárius hittan épületéhez. *Dr. Varga Béla.*

Dr. Jancsó Elemér: Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében. 1914—1934. Budapest. 1935.

A fiatal szerző s munkája a Nagy László Könyvtár negyedik füzeteként jelent meg. A magyar nevelésügy Erdélyben nem pusztán nevelési kérdés, mondja a szerző igen helyesen, hanem „sorsprobléma, mindannyiunk létének és nemlétének talán legnagyobb kérdése.“ A magyarság életsorsa ebben a „tükörben“ igen szomorú és kilátástalan képet mutat. Pedig ez a tükör nem torzít, nem nagyítja a helyzetet nem is mutatja eléggé éles megvilágításban. Különösen az elemi oktatás elhagyott, hézagos és felületes rajzára vonatkozik ez a megjegyzésünk. Erre az egyik kérdésre a 112 oldalas könyvnek csupán 12 oldala jut. Pedig ha sorsproblémának tekintjük a nevelést, akkor e szempontból a népneveléskérdése a legfontosabb és az erdélyi magyarság nemzeti létének megmaradása ezen fordul meg, ezen áll, vagy esik. Ez a kérdés nem találta meg a nagy jelentőségének megfelelő beható méltatást és terjedelmet. Hiánynak kell mondanunk azt is, hogy meg sem említi a magyar egyházak nemzetnevelő és fenntartó törekvéseiből azt a mozzanatot, hogy földműves iskolákat alapítanak, melyeknek rövididejű működése megnyugtató és bizalmat keltő eredményeket mutat. Mert az élet elméleti síkjától a gyakorlati, a földet megtartó és művelő síkja felé fordulást s így a kultúrpolitika tekintetében fordulatot jelenf. Tudomásom szerint két ilyen iskola működése már a tárgyalt időkre esik.

A középiskolai oktatás kérdésénél hiánynak érzem, hogy az érettségi vizsgálati törvény 1934. évi módosítását épen csak megemlíti ahelyett, hogy jelentőségének és hatásának megfelelően ki-

emelné. Ezt a módosítást a magyar közvélemény jóformán észre sem vette. A napilapok és a folyóiratok talán elreferálták, de a magyar iskolákra vészes és romboló hatását kellően nem fejtegették. Talán, mert a magyar kisebbséget állandóan rontó iskolapolitika szünni nem akaró csapásai alatt a minden mindegy álláspontjára helyezkedtek. Ez új törvény szerint a bakkalaureatusi vizsgálat nyelve minden tantárgynál a román. A kisebbségi tanulók a nemzeti tárgyak kivételével a többit anyanyelvükön tanulják. Az érettségi vizsgálaton minden tantárgyból románul kell felelniök s ha egyes dolgokat nem tudnának kifejezni, segítségül vehetik az anyanyelvet is. Már most kérjük: hogy lehet magyarul tanult tárgyakból a „drukk“ lelkiállapotában és gátlásai között román feleletet adni? Hiszen minden tantárgynak meg van a maga saját terminológiája. Lehet-e csodálkozni azon, ha kisebbségi tanulók szülői gyermekeiket állami liceumokba adják, ahol jobban előkészülhetnek a vizsgálat nehézségeinek vállalására? Ezt mutatja a kisebbségi iskolák tanulóinak állandó apadása. Ebből a szempontból ez a tanügyi törvénymódosítás nem egyéb, mint a kisebbségi intézetek lassu elsorvasztására és néptelenítésére irányított hatalmas csapás, melynek hovatovább mind érezhetőbbé lesz katasztrofális hatása.

Érdekesen rajzolja a főiskolai ifjuság külső és belső fejlődését, világnézeti harcait. De tévedés az az állítása, hogy a felekezeti főiskolás mozgalmak 1928-ban kezdődtek és pedig a Magyar Párt támogatásával. Hiszen, hogy mást ne említsek, a Dávid Ferenc ifjusági egyesület már jóval azelőtt alakult. Maga a szerző is mondja, hogy iskolai statisztikai adatai hiányosak, mert csak a ref. iskolák adatai állottak rendelkezésére. Munkája különben csak vázlat, amint-hogy ilyen nagyterjedelmű kérdés tárgyalásánál nem is lehet másképen.

De ne keressük csupán a hiányokat. Mondjuk meg azt is, hogy szerző nyitott szemmel vizsgálja a kor eseményeit, meglátja mindkét oldalon a hibákat és erényeket is, sőt fiatalos szókimondással ki is fejtí azokat. Jártas a különböző csoportokba szerveződő ifjuság vezető gondolatának és világnézetének ismeretében. Olyan dolgokat is meglát és megfigyel, amelyek mellett más észrevétel nélkül haladna el. Hogy egyes jelenségeket saját egyéni felfogása szerint értékél, az természetes s ebből következik az, hogy nem mindig tud tárgyilagosságra jutni. Sok értékélését nem tudnám elfogadni és aláírni. Olvasás közben sokszor az a benyomásom volt, hogy igen

sokat akarván markolni, keveset fog. Ebből magyarázom vázlatosságát és ez az oka annak, hogy némely kulturális mozzanatot épen csak hogy megérint futólagosan. A szorgalmas szerzőről ezen a téren még sok értékes munkát remélhetünk, mert korához képest sok munkája erre feljogosít.

Dr. Gál Kélemen.

Peabody: „A lélek egyháza.“ Rövid tanulmány a kereszténység lelki hagyományairól, angolból fordította Szent-Iványi Sándor. Cluj, 8° 116 lap. „Orient“-nyomda 1935.

E mű magyarrá fordításával a theologiai irodalomnak a fordító kiváló szolgálatot tett és egyben igen értékes munkát végzett. Határozott és világos határt von a keresztény egyház, mint intézmény és tekintély egyháza és az eszményi egyház, vagy a lélek egyháza között. A nagy különbséget, mely a kettő között van, az utóbbi javára teljes mértékben kidomborítja, amikor a lélek egyházának vallási és erkölcsi, soha el nem muló értékével a figyelmes olvasó lelkét gazdagítja. E művet nem csak lelkészek, hanem világiak is nagy haszonnal olvashatják. Megszerzését melegen ajánljuk. Ára 25 Leu.

K. I.

James Freeman Clarke: „A mindennap vallása“, angolból fordította Kiss Sándor. Cluj, 8° 224 lap. „Orient“-nyomda 1935.

Igazi lelki kenyér mind a 28 elmélkedés, melyet e könyv magában foglal. Világos, érthető módon tárja előnkbe azon tetteinket, melyek őszinteségünkkel, igazságérzésünkkel, vallásos hitünkkel megegyeznek, vagy ellentétben állanak s ezeket a szentírásból, mint az életből és a természetből vett példákkal és bizonyítékokkal támasztja alá. Élvezettel olvashatják e művet mindazok, akik a mindennap vallásának a mai idők meglazult állapota, üres kegyessége fölötti diadalát szívükön hordozzák. Ára 50 Leu. Kapható az iratterjesztőben.

K. I.

Szent-Iványi Sándor: „Áldott percek“. Ágendák és beszédek. Cluj 8° 32 lap. „Orient“-nyomda. 1935.

2 esketési, 4 urvacsorai ágendát és 4 halotti beszédet foglal magában ez a csinosan kiállított füzet. Nem annyira a súlyos gondolatok logikus rendjén, mint inkább apró élmények és visszaemlékezések szép és színes egybeállításán épülnek fel e beszédek. Mindenik hiven alkalmazkodik az alkalomhoz, amelyen el volt mondva. Örvend az örvendőkkel és sir a sirókkal. Nem csak az írónak szerzett áldott percek az elmondásuk, hanem az olvasó lelkét is Isten felé emelik. Megszerzhető az Unitárius Iratterjesztőnél.

Dr. Görög Ferenc: „A Magyar Nemzet Története“. II. kötet. Cluj, 8° 412 lap. Minerva kiadása 1935. Ára 40 Leu.

Aki a magyar nemzet édes-bús történetéről áttekintő képet akar kapni; aki ezer éves multunk küzdelmeit látni akarja, hogy a multból a jelenre és jövőre tanulságokat vonjon: az olvassa el Dr. Görög Ferenc fent idézett történelmi könyvét. E könyv olvasása közben megelevenedik előttünk az a magyar mult, amely most könnyeket sajtol ki szemeinkből, majd lelkes örömré hangol; most az egyetértés és egyetakarás áldásait, majd a viszály és egyenetlenség szomorú következményeit tárja előnkbe; most fölemel a nemzeti dicsőség fénykörébe, majd elviszen nemzeti létünk gyászos sírhalmai közé. Nem új szempontok alapján dolgozza fel történelmünket, s azt új adatokkal nem kívánja gazdagítani. Inkább gyakorlati cél lebegett az író előtt, s olyan könyvet akart közrebocsátani, amelyet mindenki olvashat s amelyből mindenki épülhet. Valóban tanulsággal olvashatja azt a könyvet az iskola padján ülő ifju és az élet súlyos terheit hordozó férfi. Az események logikus csoportosítása, kedves elbeszélő hangja, folyékony és könnyed irálya, az események tárgyilagos kezelése, mind olyan sajátságai e műnek, amelyek alkalmassá és érdemessé teszik arra, hogy népszerűvé és általánosan közkedvelt olvasmánnyá legyen. A munka értékét növeli a sok illusztrációs kép, amelyek korfestő hatásukkal még színesebbé teszik az irány szépségét. Iskolákban, társadalmi egyesületeinkben és magánosoknak egyaránt sikerrel használható olvasmány. Ezért ezt a tanulságos könyvet olvasóinknak jó lélekkel ajánlhatjuk. *V. A.*

»**Pacific Unitarian School for the Ministry, Berkeley, California**« Register 1934—35.

Cutting Ferenc és neje, Davis Horatius és neje 1904-ben alapították ezt az iskolát s ezzel megvalósult sokaknak az álma és vágya, hogy a Csendes Óceán partján egy Unitárius Teológia Iskola létesüljön, ahol az unitárius ifjaink lelkeszi kiképzésben részesüljenek. 1906-ban az intézet társult a Berkeley-egyetemmel s ez időtől a két intézet együtt működik s a tanulóknak előtt megnyílt a világ egyik legnagyobb egyeteme és élvezhetik annak előnyeit. (Az egyetemnek jelenleg több mint 12,500 növendéke van, a könyvtárában 870,000 könyv és 50 különböző szakcsoport.) Az Unitárius Teológiának 5 előadó tanára van. A könyvtárában 23,000 könyv és 7,000 füzet van. Csak a jó erkölcsü, komoly és tanulni szándékozó ifjakat veszik fel

a növendékek közé. A növendékek nemcsak elméleti, hanem gyakorlati kiképzésben is részesülnek. San-Francisco mintegy 30 perces ut Berkeley-től, ahol a különböző szociális intézményekben szerzik meg a teológiai ifjak a gyakorlati kiképzést.

Faber dr.: *Youth Facing The World.* Utrecht, 1935. 72 lap.

Az unitárius nemzetközi társulat fiatal titkára, aki a hollandiai szabadelvű protestáns ifjúsági mozgalomban hosszú éveken át vezető szerepet játszott e kis könyvben saját hazája történeti keretébe behelyezve ismerteti a hollandiai szabadelvű ifjúsági mozgalmat, mely a XIX. század utolsó negyede óta egyre erősödve és izmosodva, ma már hatalmas tényezővé nőtte ki magát országos és nemzetközi viszonylatban is. A kereszténység és a humanizmus szelleme egészséges kapcsolatot talált ennek a mozgalomnak a kereteiben, s felélesztve a régi népi hagyományokat, egyetemi hallgató és diák, valamint iparos-kereskedő és földmives fiatalságuk körében is eredményes vallásos építő munkát végez. E mozgalom talajából sarjad ki a néhai Roessingh professzor vezetésével a Leyden International Bureau, mely 1934 óta valóban az unitárius és szabadelvű keresztény eszmék nemzetközi fóruma lett. A fiatalságnak, mely most néz szembe a világgal, írja dr. Faber, három dologgal kell foglalkoznia. Kell, hogy legyen ideje a reflektálásra, hogy maga körül széttekintve meglássa a jelen élet különleges helyzetét, legyen ideje a felkészülésre, hogy a munkát mely előtte áll, megfelelő eszközökkel végezhesse el. És végül mindenképp legyen hite, hogy ennek erejétől vezérelve, a jelenben is a jövő építő munkása lehessen. Az érdekesen megírt kis könyvet olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Ferencz József.

K Ü L Ö N F É L É K.

Olvasóinknak és munkatársainknak kellemes karácsonyt és boldog új évet kívánunk.

Meghívó. Az Unitárius Irodalmi Társaság 1935. december hó 14-én délután 3 órakor a VII. gimn. osztály tantermében *közgyűlést tart*, melynek Dr. Ferenczy Géza elnöki megnyitóján kívül a főtktkári, szerkesztői és pénztárnoki jelentések lesznek tárgyai. A közgyűlésre a tagokat és érdeklődőket meghívja az elnökség.

Ferencz József emlékezete. A budapesti Dávid Ferenc Egylet az összes egyháztársadalmi egyesületek bevonásával nagy-szabásu emlékünnepet rendezett november 15-én a Koháry-utcai templomban Kilyéni Ferencz József néhai nagynevü püspökünk születése 100-ik évfordulója alkalmából. Az emlékünnepen gyülekezeti ének után imádkozott Ferencz József, a néhai püspök unokája. Elnöki megnyitót mondott Báró Daniel Gábor dr. Solo-énekeket adott elő: Becsássy Kató, a m. kir. Operaház tagja. Ünnepi beszédet mondott: Józan Miklós, püspöki vikárius. Szavalt: Késmárky Miklós. Bezárót mondott: Dr. Csiky Gábor. A gyülekezet éneke fejezte be a szépen sikerült ünnepélyt.

Szabadelvü Theologus Konferencia. A szabadelvü kereszténység és vallásszabadság védelmére alakult nemzetközi társulat, melynek elnökét, Hall Alfréd urat, ezelőtt pár hónappal körünkben üdvözölhattük, 1936. jul. 28.—aug. 2-ig konferenciát rendez Arnheimban (Hollandia), amely a szabadelvü theologia alap-eiveit és főbb kérdéseit lesz hivatva megvitatni. A konferencia célja az, hogy a nemzetközi liberális teológia legfontosabb és legsürgetőbb feladatait megállapítsa. A liberális kereszténység csak akkor fogja betölteni hivatását a jelenben, ha kölcsönös egyetértéssel meg fogja találni azt a közös alapot, amelyen teológiai gondolkodásának épülete nyugszik. A konferencia rendezőinek elgondolása az, hogy a szabadelvü kereszténység képviselőit a különböző orszá-